

УДК 373.3
DOI 10.32999/ksu2413-1865/2019-86-34

ДІАГНОСТУВАННЯ ВИХОВАНOSTI КУЛЬТУРИ РОДИННИХ ВЗАЄМИН У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Роїк Т.О.,
здобувач при аспірантурі
кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,

учитель початкових класів
Спеціалізована школа I–III ступенів № 296
із поглибленим вивченням іноземної мови
Дарницького району м. Києва

У статті висвітлено результати дослідження вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів. Здійснено добір діагностичного інструментарію відповідно до проблематики дослідження, а також проведена серія діагностичних процедур та аналіз допомогли виявити рівні вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів. Таким чином, встановлено, що рівень вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів перебуває переважно на середньому та низькому рівнях, а також актуалізує необхідність удосконалення процесу виховання культури родинних взаємин у молодших школярів.

Ключові слова: молодші школярі, родина, культура родинних взаємин, констатувальний експеримент, методи дослідження, когнітивний, мотиваційно-ціннісний та діяльнісно-практичний критерії.

Статья освещает результаты исследования воспитанности культуры родственных отношений у младших школьников. Проведенный отбор диагностического инструментария в соответствии с проблематикой исследования, а также проведенная серия диагностических процедур и их анализ помогли выявить уровни воспитанности культуры родственных отношений у младших школьников. Таким образом, установлено, что уровень воспитанности культуры родственных отношений у младших школьников находится преимущественно на среднем и низком уровнях, а также актуализирует необходимость совершенствования процесса воспитания культуры родственных отношений у младших школьников.

Ключевые слова: младшие школьники, семья, культура семейных отношений, констатирующий эксперимент, методы исследования, когнитивный, мотивационно-ценностный и деятельно-практический критерии.

Roik T.A. ORGANIZATION, METHODOLOGY AND RESULTS OF THE CONSTANT STAGE OF THE STUDY ON THE STUDY OF CULTURE OF FAMILY RELATIONS IN THE MORE SCHOOLS

The article highlights the results of the study of education of the culture of family relationships among junior pupils. The social significance of this problem, its diversity, the growing interest in raising the culture of family relationships among junior pupils requires systematic analysis and careful selection of diagnostic tools for studying research issues.

In view of the fact that the culture of family relationships, according to the author of the article, is an important component of the system of value orientations of junior pupils, which influences the development of personality and the process of education, during the diagnosis a considerable attention was paid to studying the place of family relationships in the hierarchy of life values of junior pupils.

The most relevant for the study of the upbringing of the culture of family relationships among junior pupils is a set of complementary methods and research methods, in particular: observation, conversation with students, teachers and parents; modified method of ranking the values of M. Rokich; author's questionnaire for establishing the level of upbringing of the culture of family relationships among junior pupils according to the criteria; the method of unfinished sentences to characterize their own point of view of junior pupils regarding the essence of the culture of family relationships and the clarity of attitude towards it; projective method "Family of animals"; Projective method "Three trees".

The preliminary stage of the experiment showed the prevalence of the middle and low levels of parenting culture among the younger students in the experimental and control groups, and the obtained materials and their analysis allowed to reveal gender differences and certain differences in the results of diagnosing younger schoolchildren of rural and urban schools.

The analysis of the results of the study showed the need to improve the process of raising the culture of family relationships among junior pupils and highlights the need to establish effective cooperation between children, parents and teachers in raising the culture of family relationships among junior pupils, which prompted us to develop an appropriate model for raising the culture of family relationships among junior pupils and definition of pedagogical conditions for its realization.

Key words: junior schoolchildren, family, culture of family relationships, qualifying experiment, research methods.

Постановка проблеми. Вимоги сучасного суспільства, стрімкий розвиток його духовної сфери привертає увагу науковців до проблеми формування культури родинних взаємин. Створення системи виховання культури родинних взаємин вимагає цілісного ретельного аналізу проблеми, дослідження механізмів формування моральних якостей, духовних цінностей особистості та вивчення впливу на культуру родинних взаємин. Вирішальним чинником становлення культури родинних взаємин є виховання гуманних моральних якостей батьків і дітей як особистостей.

Тому першою необхідною умовою стало вивчення початкового рівня вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів, що зумовило проведення констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи з досліджуваної нами проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками як у науці, так і в освітній практиці, приділяється велика увага проблемам, що стосуються сім'ї, родини, теоретичних та методичних питань культури родинних взаємин, а також співпраці родини та школи. Вищезазначені питання висвітлені у наукових працях науковців, зокрема О. Докуніної, І. Кулик, О. Матвієнко, Л. Северинчук, І. Сіданіч, Т. Цуркан, та ін. Ученими здійснена спроба визначити критерії та показники культури родинних взаємин, проте визначені критерії підпорядковуються тлумаченню авторами сутності та структури самого терміна «культура взаємин», розкрити напрями, зміст, форми та методи роботи з батьками, підходи та принципи співпраці родини та школи. Однак недостатньо дослідженою є проблема виокремлення методичного інструментарію, який допоможе дослідити стан вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів.

Постановка мети. Соціальна значущість цієї проблеми, її різноаспектність, зростання інтересу до виховання культури родинних взаємин у молодших школярів вимагає системного аналізу та ретельного добору діагностичного інструментарію для дослідження проблематики дослідження. Тому мета статті – визначити, охарактеризувати методичний інструментарій дослідження рівнів вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на те, що культура родинних взаємин, на нашу думку, є важливим складником системи ціннісних орієнтацій молодших школярів, що впливає на розвиток особистості та процес виховання,

під час діагностування значна увага приділялася вивченню місця родинних взаємин в ієрархії життєвих цінностей молодших школярів. На важливості цього аспекту виховання молодших школярів та формування цінностей, у своїх наукових дослідженнях акцентував увагу академік І. Бех. Він указує на пріоритетність духовних цінностей для розвитку особистості та визначає умови, за яких людина може стати ціннісним центром. Головною умовою успішності виховання особистісних цінностей учнів, на його думку, є інтеріоризація молодшими школярами ціннісного ставлення до родини, прагнення до взаємодопомоги тощо [2].

Уважаємо за необхідне зазначити, що ставлення людини до себе та навколишнього середовища виражається в її емоціях, почуттях та переживаннях. Моральні поняття, норми, ідеали, мають не тільки раціональний зміст, вони засвоюються людиною у чуттєвій формі, стають її особистим надбанням, утворюючи систему цінностей, яка у подальшому визначає поведінку особистості. Щодо цього О. Матвієнко зауважує, що «моральні почуття функціонують як оцінні реакції на об'єктивну дійсність і як суб'єктивні мотиви поведінки» [4, с. 57]. Отже, моральним можна назвати те почуття, в основі якого лежить моральна оцінка або моральний мотив.

На думку М. Шиловой, моральні якості в процесі взаємодії утворюють нову властивість особистості – вихованість. Її точку зору поділяє О. Матвієнко, яка також вважає, що вихованість молодшого школяра визначається його внутрішніми якостями, котрі характеризують його ставлення як до соціального оточення, так і до самого себе [4, с. 120–124].

Заслугує на увагу думка М. Боришевського, який зазначає, що першочергово рівень вихованості визначається фактичним дотриманням правил поведінки, моральних норм, принципів із власної ініціативи, що зумовлюється сформованістю стійких моральних потреб і мотивів [3]. Тому одним із найнеобхідніших критеріїв сформованості особистості є сформованість соціально цінних мотивів дій і вчинків. Таким чином, дослідження вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів обов'язково передбачає врахування внутрішніх механізмів діяльності: розвитку стійких мотивів, ставлень і моральних почуттів.

У процесі експериментальної роботи ми розробили програму діагностики рівнів вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів та визначили реальний стан її вихованості для того, щоб довести необхідність обґрунтування необхідних

педагогічних умов удосконалення цього процесу. Саме тому за розробленими критеріями і показниками використовували сукупність взаємодоповнюваних методів та методик дослідження, які, на нашу думку, є найбільш актуальними для дослідження культури родинних взаємин, зокрема спостереження, бесіда з учнями, учителями і батьками; модифікована нами методика ранжування цінностей М. Рокича; авторська анкета для встановлення рівня вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів за критеріями; методика незакінчених речень для характеристики власної точки зору молодших школярів щодо сутності культури родинних взаємин та з'ясування ставлення до неї; проективна методика «Сім'я тварин»; проективна методика «Три дерева». Коротко опишемо використані методи дослідження під час вивчення вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів.

За допомогою модифікованої методики М. Рокича нами досліджено рангове місце, яке займає така цінність, як родина у системі цінностей сучасних молодших школярів. Нами встановлено, що у списку термінальних цінностей абсолютно домінують такі цінності: 1) здоров'я (фізичне і психічне); 2) наявність хороших і вірних друзів; 3) розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків).

Такі цінності, як щаслива родина, пізнання, впевненість у собі, втрачають свою значущість для сучасних школярів. Така особистісна цінність, як щаслива родина, займає дев'яте рангове місце.

В ієрархії інструментальних цінностей перші рангові місця займають такі цінності: 1) життєрадісність (почуття гумору); 2) ефективність у справах. Третє рангове місце розділили такі цінності: відповідальність, чесність (правдивість, щирість), чуйність (дбайливість). На жаль, саме на третьому ранговому місці знаходяться ті цінності, які необхідні у взаємодії дитини із сім'єю, родиною.

Вихованість (як особистісна цінність) займає сьоме рангове місце серед інших інструментальних цінностей. У цілому можна констатувати, що у молодших школярів як контрольної, так і експериментальної груп, ще формується система цінностей, а тому більша частина цінностей перебуває у стані внутрішнього конфлікту. Отримані дані свідчать про необхідність залучення молодших школярів до різних видів заходів із підвищення культури родинних взаємин.

Важливим методом, який використали для встановлення рівня вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів,

був метод анкетування, результати якого дали нам можливість більш повно вивчити особистісні характеристики молодших школярів.

У розробленій нами анкеті запропоновано такі питання, які, на наш погляд та експертну оцінку вчителів, дають можливість установити рівень вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів за трьома визначеними нами критеріями. Питання анкети передбачали як закриті, так і відкриті відповіді. Інша авторська анкета складалась із запитань, які мали альтернативні варіанти відповідей, серед яких треба було обрати таку, що максимально відповідає дійсності.

Структурованість питань анкети відповідає розробленим нами критеріям: когнітивному, мотиваційно-ціннісному та діяльнісно-практичному. Інтерпретація результатів здійснювалася за допомогою якісної оцінки повноти, розгорнутості відповідей молодших школярів на кожен із пунктів.

Діагностика когнітивного критерію вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів проводилася за розробленою нами анкетною для молодших школярів та методикою незакінчених речень. Проведене дослідження дало можливість узагальнити його результати, які свідчать про те, що основна кількість молодших школярів як контрольної, так і експериментальної групи, перебувають на середньому рівні вихованості культури родинних взаємин за когнітивним критерієм (КГ – 43,8%, ЕГ – 43,7%). Молодших школярів із низьким рівнем вихованості виявлено у КГ – 32,7%, в ЕГ – 31,3%. Це доводить, що для більшості молодших школярів характерні не завжди ґрунтовні і повні знання про родинні взаємини, способи прояву; сумління; знання своїх прав та обов'язків у родині та шкільному колективі. Також можемо констатувати, що у молодших школярів як контрольної, так і експериментальної групи, спостерігаються близькі за відсотком результати діагностики.

Для виявлення вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів за мотиваційно-ціннісним критерієм нами було проаналізовано відповіді на запитання анкет, використано методикою незакінчених речень, а також застосовано проективну методикою «Сім'я тварин» [1] для виявлення рівня тривожності дитини; якими є взаємини з членами родини; становище автора малюнка в родині; відносини домінування-підпорядкування в родині (хто «головний», хто «не має права голосу»), виявлення конкретних функцій, які виконують різні члени сім'ї (хто чим займається або «завідує»);

Таблиця

Вихідний рівень вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів

Рівні	Контрольна група	Експериментальна група	Різниця, %
Низький	85 (32,2 %)	80 (31,5 %)	0,7
Середній	114 (43,1 %)	108 (43,0 %)	0,1
Високий	65 (24,7 %)	64 (25,5 %)	0,8

емоційних зв'язків між членами родини (хто кого більше любить, наприклад); агресивних проявів інших членів сім'ї (хто кого і як ображає).

Проведене дослідження з використанням авторських анкет та проективної методики «Сім'я тварин» для визначення рівня вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів за мотиваційно-ціннісним критерієм дало можливість узагальнити його результати, які засвідчили, що і в контрольній, і в експериментальній групах виявлено здебільшого середній рівень вихованості культури родинних взаємин в учнів: в ЕГ 42,1 %, у КГ – 43,3 %. Майже третину школярів віднесено до низького рівня вихованості культури родинних взаємин (в ЕГ – 32,3% та у КГ – 33,0%). Так, молодші школярі не виявляють особливого задоволення та радості від родинних взаємин із різних причин.

Для визначення рівня вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів за діяльнісно-практичним критерієм учням було задано низку запитань з авторської анкети, а також проведення проективної методики «Три дерева» [5] для діагностування внутрішньосімейних взаємин.

Узагальнені результати діагностування молодших школярів експериментальної та контрольної групи за діяльнісно-практичним критерієм вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів свідчать про те, що основна частина молодших школярів як контрольної, так і експериментальної групи, знаходиться на середньому рівні вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів за діяльнісно-практичним критерієм (КГ – 42,1%, ЕГ – 43,2%). Третину учнів віднесено до низького рівня вихованості цього особистісного утворення.

Таким чином, аналіз результатів дослідження за діяльнісно-практичним критерієм свідчить про те, що саме за цим критерієм одержано найнижчі дані, що свідчить про те, що молодші школярі (як контрольної, так і експериментальної групи) мало прагнуть до спілкування з оточенням, невпевнені у собі, слабо проявляють активність у взаєминах із родиною. А це впливає на рівень вихованості в них культури родинних взаємин. Адаже не розмова про родинні взаєми-

ни, а тільки активне включення молодших школярів до неї дає змогу вдосконалити процес виховання в них культури родинних взаємин.

За результатами проведеного констатувального експерименту узагальнено показники рівня вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів та проведено їх розподіл за рівнями, що відображено в таблиці.

Констатувальний етап експерименту показав переважання середнього та низького рівнів вихованості культури родинних взаємин у молодших школярів експериментальної та контрольної групи.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений нами констатувальний етап експерименту на основі отриманих матеріалів та їх ретельного аналізу дозволили виявити таке:

1) гендерні особливості. Установлено, що дівчатка мають дещо вищі результати, пояснюється це, на нашу думку, тим, що дівчатка будь-якого віку прагнуть до самовдосконалення. Вони більш емоційні, лагідні, милосердні, до того ж убирають у себе все, що відбувається в родині між батьками, прагнуть наслідувати батьків і бути схожими на них. Дівчатка на рівні закладеного материнського інстинкту постійно відчувають потребу оберігати, турбуватись про інших;

2) певні відмінності у результатах діагностування молодших школярів сільських і міських шкіл. Для учнів сільських шкіл характерним є систематична участь у наданні допомоги батькам із догляду за молодшим братиком чи сестричкою, допомоги бабусі та дідуся, проте діти прагнуть мати більше вільного часу, а також намагаються уникати спілкування з одним із батьків через наявність шкідливих звичок. Для міських учнів допомога батькам та старшим у родині є епізодичним явищем, а також обмежується наданням допомоги братику чи сестричці, проте діти прагнуть до спілкування з батьками.

Отже, аналіз результатів проведеного дослідження засвідчив необхідність удосконалення процесу виховання культури родинних взаємин у молодших школярів; актуалізує необхідність налагодження ефективної співпраці дітей, батьків та закладу загальної середньої освіти у вихованні культури

родинних взаємин у молодших школярів, що спонукає нас до розробки відповідної моделі виховання культури родинних взаємин у молодших школярів та визначенні педагогічних умов для її реалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бернс Р.С., Кауфман С.Х. Кинетический рисунок семьи: введение в понимание детей через кинетические рисунки / Пер. с англ. / Р.С. Бернс и др. Москва : Смысл, 2000. 146 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: монографія: У 2 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 2. Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади. 344 с.
3. Боришевський М.Й. Сімейне виховання як гарант морального становлення особистості. *Початкова школа*. 1995. № 4. С. 4–9.
4. Матвієнко О.В. Основи виховання моралі у молодших школярів. Київ : Стило, 1999. 232 с.
5. Обухов Я.Л. Диагностика внутрисемейных отношений при помощи проективной методики «Три дерева». *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. № 8. С. 19–21.